

MEHMET AKİF ERSOY VE İBN BÂDİS'İN EĞİTİM İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ HAKKINDA MUKAYESELİ BİR İNCELEME

A Comparative Examination on Mehmet Akif Ersoy and Ibn Badis' Thoughts on Education

Dr. Öğr. Üyesi Enser YILMAZ

Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı. Siirt, Türkiye.
enseryilmaz@siirt.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
18.08.2023

Kabul/Accepted
20.09.2023

Sayfa/ Page
9-22

Öz

Eğitim bireyi hayata hazırladığı gibi toplumsal değerlerin aktarılması ve bir anlamda toplumsal kurumların korunmasında önemli işlevleri yerine getirir. Tarih boyunca eğitimin, birey ve toplum için önemine vurgu yapan düşünürler olmuştur. İslam'ın ilme verdiği değerden ötürü Müslüman düşünürler de eğitim konusunda oldukça duyarlı davranmışlardır. İslâm'ın doğduğu dönemden 16. yüzyılın sonlarına kadar İslam coğrafyasında eğitime büyük önem verilmiş, ilim ile uğraşan kişiler desteklenmiştir. Medreselerin sadece dini ilimlerin değil, aynı zamanda pozitif ilimlerin öğretildiği kurumlar olduğu dönemlerde ilim ve teknik açıdan büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Zaman içerisinde klasik eğitim veren kurumların bozulması ve çağı takip etmemesi toplumda büyük bir cehaletin kökleşmesine neden olmuştur. Mehmet Akif Ersoy ve Cezayirli âlim İbn Bâdis bu noktada eğitim meselesi üzerinde durarak önemli fikirler ortaya koymuşlardır. Aynı dönemde yaşamış olan bu iki münevver, İslam toplumunun refahı ve ilerlemesi adına eğitimin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Klasik medrese eğitimi görmelerinin yanında çağdaş eğitimin önemini farkına varan bu iki münevverin eğitim konusunda ortak fikirlere sahip oldukları görülür. Bu çalışmanın amacı Mehmet Akif ile İbn Bâdis'in eğitim hakkındaki fikirlerini mukayeseli bir biçimde değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Mehmet Akif Ersoy, İbn Bâdis, İslâm, Batı.

Abstract

Education not only prepares the individual for life, but also fulfils important functions in the transfer of social values and, in a sense, in the protection of social institutions. Throughout history, there have been thinkers who emphasized the importance of education for the individual and society. Due to the value Islam gives to science, Muslim thinkers have also been very sensitive about education. From the birth of Islam to the end of the 16th century, great importance was attached to education in the Islamic geography, and people dealing with science were supported. In the period when madrasahs were institutions where not only religious sciences but also positive sciences were taught, great advances were made in terms of science and technique. Over time, the deterioration of classical education institutions and their failure to follow the age have caused a great ignorance to take root in the society. Mehmet Akif Ersoy and Algerian scholar Ibn Badis put forward important ideas by emphasizing this point on the issue of education. These two intellectuals, who lived in the same period, stated that education should be expanded and developed for the welfare and progress of the Islamic society. It is observed that having realized the importance of modern education as well as classical madrasah education, these two intellectuals had common ideas about education. Thus, this study seeks to evaluate the ideas of Mehmet Akif and Ibn Badis on education in a comparative way.

Keywords: Education, Mehmet Akif Ersoy, Ibn Badis, Islam, the West.

Atıf/Citation: Yılmaz, E. (2023). Mehmet Akif Ersoy ve İbn Bâdis'in eğitim ile ilgili düşünceleri hakkında mukayeseli bir inceleme. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 8(16), 9-22.

Giriş

Batılı ülkelerde olduğu gibi sonradan modernleşme sürecine giren coğrafyalarda eğitim önemli bir mesele olarak gündemi meşgul etmiştir. Batı dışı toplumlarda modernleşmenin gerçekleşmesi ve refah düzeyi yüksek bir topluma ulaşabilme adına eğitimin ıslah edilmesi veya bütünüyle Batılı bir tarza bürünmesi gerektiği, aydınlar tarafından dile getirilmiş; farklı biçimlerde eğitim reformları önerilmiştir. Nitekim Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra Osmanlı aydınlarının üzerinde durduğu en önemli meselelerden birinin eğitim olduğu anlaşılmaktadır. Devletin çöküşünün engellenmesi ve ilerlemenin sağlanabilmesi adına eğitim ve eğitim kurumlarının oynadığı rolün ehemmiyetine dikkat çeken Osmanlı aydınları arasında Münif Paşa, Namık Kemal, Ahmet Cevdet Paşa ve Ahmet Mithat isimleri öne çıkar. XIX. yüzyılın büyük devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa, eğitim ve bilimle ilerleyen bütün toplumların diğer toplumlara galip geldiğini belirtir. Osmanlı Devleti'nin de XVI. yüzyıla kadar vaziyetin bu şekilde olduğunu ifade ettikten sonra Avrupa'nın ilim ve eğitimle ilerlediği tespitinde bulunur. Ona göre eğitim medeniyetin temelini oluşturur. "Bu gördüğümüz zaman ve intizâm ve ahvâl-i enâm ve hüsn-i muaşeret-i havâs ve avam hep ilm ü hünerle husûle gelmiş bir eser değil midir?" (Cevdet Paşa, 1967, s. 55)

Namık Kemal de Ahmet Cevdet Paşa gibi eğitim meselesini terakki yolundaki en önemli mesele olarak ele alır. Onun düşüncesine göre bir toplumun merkezinde eğitim yer alır, o eğitim olmadan bir toplumun varlığını sürdürmeyeceğini ileri sürer. Eğitim insanın kendisini tanımasını sağladığı gibi Allah ile olan münasebetinden haberdar eder. Eğitim insanın fitratındaki ilerleme kabiliyetini ortaya çıkarır, eğitim sayesinde tabiat insanlığa hizmet eder. (Namık Kemal, 1288) Namık Kemal ve Ahmet Cevdet Paşa'nın eğitim hakkındaki düşüncelerinin benzerlerini diğer Osmanlı aydınlarının eserlerinde de görmek mümkündür. Osmanlı aydını genel anlamda eğitimi terakkinin gerçekleşmesi ve devlet kurumlarının ıslah edilmesi için bir araç olarak görmüşlerdir.

Bir yandan klasik Osmanlı medrese eğitimini gören öbür yandan modern okullara devam eden Mehmet Akif'in eğitim hakkındaki düşünceleri birçok açıdan Ahmet Cevdet Paşa gibi XIX. yüzyıl Osmanlı efkârını takip eder. Akif, eğitimi yüz yıllardır cehaletten ötürü perişan hale düşen İslam âleminin en önemli meselelerinden biri olarak görür. Toplumsal kurumlarının çöküşü, devletin gerilemesi, dinden uzaklaşılmasının yarattığı problemlerin üstesinden ancak eğitim ile gelinebileceğini düşünür. Gerek Safahat'ta gerek mektuplarında ve muhtelif yazılarında çağımızda İslam ümmetinin en önemli probleminin cehaletten kaynaklandığını, cehaletin kaldırılmadan terakkinin sağlanamayacağını dile getirmiştir. Akif, eğitim hakkındaki görüşlerinde ıslah edici, terakkici ve kültürel değerleri muhafaza edici bir tavır takınır.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devletinin başkenti olan İstanbul'da eğitim hakkında önemli düşünceler dile getirip eserler kaleme aldıkları gibi Osmanlı coğrafyasının uzak bölgelerinde de eğitim meselesini ele alan aydınlar ortaya çıkmıştır. Hatta bir dönem Osmanlı egemenliğinde bulunan ve XIX. yüzyılın başlarında Fransa tarafından işgal edilip sömürülen Cezayir'de de eğitim meselesini ele alan ve birçok açıdan Mehmet Akif Ersoy'a yaklaşan aydınlara rastlanır. Özellikle Abdülkâdir b. Muhammed b. Abdülkerim el-Meccâvî (1848-1914), Abdülhamîd b. Bâdis (1889-1940), Tayyib el-Ukbî (1890-1960) ve Muhammed Beşîr el-İbrâhim (1889-1965) gibi XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılda yaşamış olan müderris aydınlar hem Cezayir'in Fransız işgalinden kurtulması hem de İslam ümmetinin eğitimi hakkında önemli düşünceler dile getirmişlerdir. Bilhassa Abdülhamîd b. Bâdis'in eğitim konusunda tıpkı Mehmet Akif gibi ıslahatçı ve terakkici bir tutum sergilediği öbür yandan İslami değerlere sahip çıkmaya çalıştığı görülür. Öte yandan Mehmet Akif gibi o da Cemaledin Efganî ve Muhammed Abduh'tan etkilenmiştir.

İslam coğrafyasının harap olduğu bir dönemde yaşayan ve ülkelerinin işgal edilmesine tanıklık eden Mehmet Akif ve Abdülhamîd b. Bâdis'in eğitim ile ilgili benzer düşünceleri inceleyerek önemli çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bu çalışmada öncelikle birbirinden uzak yerlerde yaşayan ve birbirini tanımayan iki İslam aydınının eğitim hakkındaki fikirleri kıyaslanarak incelenecektir. Öncelikle iki şahsiyetin yaşamları ve düşüncelerinden söz edilecek daha sonra fikirleri üzerinde durulacaktır.

1. MEHMET AKİF ERSOY

Mehmet Âkif İstanbul Fatih'te, Sarıgül Mahallesi'nde doğdu (Aralık 1873) Babası, Fatih Camii dersiâmlarından İpekli Tahir Efendi; annesi, soyu Buhara'ya uzanan Tokatlı Emine Şerife Hanım'dır.

(Kahraman, 2021, s.13) Hem baba tarafından hem anne tarafından mütedeyyin bir aileye mensup olan Akif'in kişiliği üzerinde özellikle babası Tahir Efendi'nin büyük bir rolü olduğu bilinmektedir. İlk eğitimini babasından aldıktan sonra mahalle mektebine başlar. Daha sonra Fatih İbtidaisi'ne devam eder ve babasından Arapça dersi alır. (Düzdağ, 2013, s.7) İlköğreniminden sonra Fatih Merkez Rüştüyesinde eğitimine devam eder. Burada dini bilgiler aldığı gibi Arapçasını da geliştirir. Esat Dede isimli birinden Farsça dersleri alır. (Uslu, 2015, s. 21) Bu dönemde ilk defa şiirle de ilgilenerek sanatsal açıdan kendini geliştirir. Rüştüyeden mezun olduktan sonra Mekteb-i Mülkiye'ye kaydı olur. Babası 1888'de gırtlak kanserinden vefat edince Akif için zor dönemler başlar. Baytar Mektebin'de eğitim hayatını sürdüren şair, bu dönemde Fransızca öğrendiği gibi Batı kültürünü de yakından tanıma fırsatı bulur. Özellikle İslam tarihi ve Arap edebiyatı hocası Ali Fehmi'den bu dönemde oldukça etkilenir. (Uslu, 2015, s. 21)

Eğitim hayatını bitirdikten sonra 1893'te Baytar Müfettiş Muavini olarak Orman ve Maadin ve Ziraat Nezaretinde göreve başlar. Devletin farklı coğrafyalarında dört yıla yakın çalışır. Ayrıca Halkalı Ziraat Mektebinde Kitabet-i Resmîye ve Çiftçilik Makinist Mektebinde Türkçe dersleri verir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Umur-i Baytariye Dairesi müdür muavini olarak çalışır. Ayrıca bu dönemde Sırât -ı Müstakim dergisinde şiirlerini ve makalelerini yayımlar. Cemalettin Afgani ve Muhammed Abduh, bu dönemde etkilendiği şahsiyetlerdendir. (Düzdağ, 2013, s. 20-30) II. Abdülhamit'ten sonra iktidarı ele alan İttihat ve Terakki Cemiyet'ine üye olmuş fakat cemiyetin adaletsiz ve liyakatsiz durumuna kısa süre içinde muhalefet eder. I. Dünya Savaşı sırasında Mısır, Arabistan ve Almanya'da çeşitli görevlerde dolayısıyla bulunur. 1918'de Darü'l-Hikmet-i İslamiyenin başkâtipliğini yapar.

Anadolu'nun işgaline karşı başlayan Milli Mücadele'yi destekleme adına Ankara'ya gelir ve değişik camilerde halkın mücadeleye destek vermesi için vaazlar verir. 1920'de Burdur milletvekili olarak meclise girer. Maarif Vekâletinin yarışmasında yazdığı şiir yedi yüz yirmi dört şiir arasında birinci seçilir ve İstiklal Marşı olarak kabul edilir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Mısır'a Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak gider. Kahire Üniversitesinde Türk edebiyatı dersleri okutan Akif bu dönemde kendini ilme ve öğrencilere adar. Uzun yıllar Mısır ve civarında kalan Akif'in sıhhati 1935'te iyice bozulur. İstanbul'a döndükten sonra bir dönem tedavi görür. 27 Aralık 1936'da vefat eder.

Mehmet Akif, Türk edebiyatında sadece İstiklal Marşı'nın şairi olarak yer edinmemiştir, bilhassa *Safahat*'ında yer alan şiirlerinde dile getirdiği düşüncelerle de önemlidir. Müslüman ahlakını her daim savunduğu gibi eserinde İslam coğrafyasının yaşadığı sorunları eleştirel bir dille ifade etmiş ve çözüm önerileri sunmuştur.

Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Akif hem Doğu edebiyatı hem de Batı edebiyatından önemli şahsiyetlerden etkilenmiştir. Bu şahsiyetlerden bazıları şunlardır: Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Abdülhak Hamid, Muallim Naci, Eşref Edip, Victor Hugo, Lamartine, Emile Zola, Alphonse Dauet. (Kılıçoğlu, 2011, s. 13) Fikir dünyası üzerinde ise Muhammed Abduh, Muhammed Ferid Vecdi, Abdürreşid İbrahim, Fahreddin Razi, Cemaleddin Afgani ve Muhammed İkbâl'in etkileri vardır. (Edip, 2010, s. 112)

Mehmet Akif, Osmanlı Devlet'inin bütün kurumlarıyla çöktüğü bir dönemde dünyaya gelmiş; savaşımlardan dolayı ülkenin harap haline şahitlik etmiştir. Diğer Osmanlı aydınları gibi o da devleti ve toplumu kurtuluşa erdirecek fikirler ortaya sermiştir. Batıcılık ve Türkçülüğün revaçta olduğu bir dönemde dostu Eşref Edip ile birlikte İslamcılık düşüncesini savunan Akif, Batı'nın bilimsel ve teknik açıdan muhakkak takip edilmesi gerektiğini fakat ahlak açısından ondan uzak durulmasını tembihler.

Her türlü karamsarlığa karşı iman ile mukabele eden şair, İslamiyet'in doğru anlaşılması ve cehaletten kurtulması kaydıyla toplumun felahının yakın olduğuna inanır. Esas itibarıyla Batı sömürgeciliğine karşı olan Akif, insanların körü körüne bir şeye düşman olmaması gerektiğini ifade etmiş ve Batı'dan yararlanmanın çağımızda elzem bir şey olduğunu dile getirmiştir. Onun düşünceleri, Necip Fazıl'dan Sezai Karakoç'a kadar Cumhuriyet Dönemi İslamcı birçok şair üzerinde derin izler bırakmıştır. Özellikle oluşturduğu Asım karakteri, kendisinden sonra edebiyat sahasında ortaya çıkan birçok İslamcı¹ şaire ilham olmuştur.

2. İBN BÂDİS

Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın başlaması ve toplumsal örgütlenmenin sağlanmasında önemli bir yere sahip olan Abdülhamîd İbn Bâdis, 4 Aralık 1889'da Cezayir'in Constantine şehrinde dünyaya gelmiştir. Âlim bir ailede doğan İbn Bâdis eğitime Muhammed el-Mâdâsi'den Kur'an-ı Kerim dersini alarak başlar. (Mutabbakâni, 1999, s. 334)

Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın önderlerinden biri olarak kabul edilen İbn Bâdis'in fikir dünyası üzerinde öncelikle Mustafa Bey'in tesiri vardır. (Busefsaf, 2009, s. 223) Constantine'deki Büyük Camii'de tahsiline devam ederken buradaki hocalardan etkilenen İbn Bâdis, öncelikle Fransız okullarından uzak durmuştur. 13 yaşındayken Kur'an'ı hıfz eder. (Talbi, 2014, s.74) Hocalarından Hamdan El Venisi'nin "İlim fayda vermek için öğrenmelidir, meslek aramak için değil." sözünü benimseyerek hayatı boyunca ilimi, millete hizmet etme vasıtası olarak görür. İbn Bâdis, öğrencilerine de iyi hizmet yapabilmeleri adına Fransızların vereceği görevlerden uzak durmalarını tembihler. (Elcabri, 1983, s. 115)

İbn Bâdis, henüz on dokuz yaşındayken 1908'de Tunus'taki Zeytune Camii'sine kaydolarak eğitimini burada devam ettirir. Entelektüel dünyası üzerinde Zeytune Camii'sinden eğitim aldığı kişilerin büyük tesiri vardır. Bilhassa Şeyh Muhammed Tahir Bin Aşure, El Beşir Safer, Muhammed İbn El Kadî bu kişiler arasında öne çıkar. (Amamra, 2001, s. 162-163)

İbn Bâdis, Fransız sömürsününün Cezayir halkını ezdiği bir dönemde yaşamış, Fransızların Cezayirlileri asimile etme politikalarına tanıklık etmiştir. Özellikle Fransızların eğitim politikalarının İslam ve Arap kültürünü yok etmeye hizmet ettiğini fark eder. Bundan dolayı vaazlarında bu konuda halkı uyarmıştır. Onun şu sözü bugün hâlâ Cezayirlilerin dilinde dolaşır. "İslam diyanetimiz, Arapça dilimiz ve Cezayir bizim vatanımızdır." (Elcabri, 1983, s. 22) Çeşitli gazete ve dergiler çıkararak halkı aydınlatmak ve Fransız sömürsüne karşı bilinçlendirmek isteyen İbn Bâdis, reformcu fikirler öne sürer. 2 Kasım 1925'de çıkardığı *eş-Şihâb* dergisinde İslam'ın özüne ve ilimlere dönmeyi savunan bir duruş sergiler. 1924'de *Cem'iyetü'l-ihâ el-ilmî* adlı bir cemiyet kurarak Fransız sömürsüne karşı hem halkı uyandırmak hem de ilim adamlarını bir arada tutma gayretine girişir. Bu cemiyetin faaliyetleri neticesinde Cezayir'de Fransız egemenliğine son vermek için 1931'de *Cem'iyetü'l-ulemâi'l-müslimîne'l-Cezâiriyyîn*'i kurar. Esas itibarıyla eğitim ile ilgilenen cemiyet, siyasetten uzak durma amacını güder. Fakat İbn Bâdis, her daim Cezayir halkını bilinçlendirmeye gayret eder. Cezayir'de Fransızlara karşı mücadele başladığında Fransızlar onu gözetim altında tutmaya başlar. 16 Nisan 1940'da gözetim altında iken vefat eder. (Mutabbakâni, 1999, s. 335)

İbn Bâdis, bir milletin sömürge durumuna düşmeyi hak ettiğinden ötürü sömürüldüğüne inanır. Bundan dolayı insanların sömürüye karşı eğitilmesi gerektiğini savunur ve bilhassa gençlerin üzerinde durur. Onun temel gayesi Kur'an ve Sünnet'e bağlı kalarak ümmeti uyandırmaktır. Bu gaye doğrultusunda tefsir, hadis, fıkıh, tarih, Arapça ve ahlak dersleri verir. (Busefsaf, 2009, s. 143)

Eğitimi bir toplumu kurtuluşa erdirecek yegâne vasıta olarak gören İbn Bâdis, ezberletmek yerine verilen ilmin pratiğe dönüşmesi ilkesini benimser. Eserlerinde süslü bir üslup takınmak yerine halkın manevi düzeyini yükseltmeyi temel ilke edinir. Kimi Cezayirlilerin tarih ve kültüründen uzaklaşmasına karşı çıkararak Cezayir'in Müslümanlığını savunur. Cezayir'in kurtuluşunu görmeye ömrü yetmese de İbn Bâdis'in mücadelesi, Cezayir halkının uyanmasına vesile olmuştur. Bundan dolayı Cezayir kurtuluşunun babası olarak nitelendirilir.

3. MEHMET AKİF İLE İBN BÂDİS'İN EĞİTİM HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

3. 1. İslam Dünyasında Eğitimin Sorunları

Yüzyıllarca Batı'nın bilim ve tekniği karşısında geriden gelen İslam coğrafyasının en büyük probleminin eğitim olduğunu düşünen Mehmet Akif ve İbn Bâdis, eğitim kurumlarının ıslah edilmesi ve cehaletten uzaklaşılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte tek tek Batılı sömürge devletlerinin eline düşen İslam coğrafyasında eğitim kurumları bilinçli bir biçimde sömürgeciler tarafında itibarsızlaştırılmada ve Müslümanların İslam'a olan güvenleri zayıflatılmaktadır. Misyonerlik faaliyetleri neticesinde de genç kuşaklar Batı hayranı oluvermektedir.

İslam coğrafyasında yüzyıllardan beri süregelen eğitim sorunlarının yanına bir de Batı hayranlığı eklenince kurtuluş ümidi bütünüyle söner. Birçok düşünür, bu durum karşısında İslam'ın özüne inerek

ve bu özü gençlere öğreterek bir çıkış yolu bulmaya çalışır. Sömürge topraklarında yerli halkın eğitime ulaşmasını zorlaştıran sömürge devletlerinin benimsediği politikaların başında eğitim kurumlarını bütünüyle bozmak gelir. Bu bağlamda İtalya Koloniler Bakanlığı Eğitim Direktörü'nün şu düşüncesi oldukça önemlidir:

Bu okulların (medreselerin) kaldırmasını kabul etmiyorum. Trablus'un evlatları, Tunus'taki Zeytune Cami'sine ya da Mısır'daki El Ezher-i Cami'sine gitmelerini mani olamayacağımızı çok iyi biliyoruz. Tabii ki orada farklı Arap ve İslam ülkelerinden gelen öğrencilerle buluşmaları muhakkaktır. Onlardan muhafazakârlık, ideolojik eğilim ve ırkçılık alıp devletlerine geri döndükçe bizim yaptıklarımızın haberdar ve açıkgozlu olacaklarından eminim. Bu sebeple bizim için en iyi olan şey, öğrenim ile ilgili Trablus içinde gerekli önlemleri almaktır. Bir lise kuralım ve istediğimize göre uygun eğitim düzeyini sınırlayalım. (Sati-i El Hasri, 2021, s. 129)

Birçok sömürge devletinde olduğu gibi Cezayir'de de sömürgecilerin yaptığı ilk işlerden biri insanların Arap kültürü ve dili ile olan bağlantısını kesmek olmuştur. Öte yandan Arap dilini bozma girişimleri gençlerin kültürsüz bir eğitim sürecine girmelerine neden olmuştur. (El Hasri, 2021, s.120) Bir yandan kültüründen kopan öbür yandan ahlaksızlığa sürüklenen gençlerin durumunu İbn Bâdis gibi Mehmet Akif de fark etmiştir. Bunda dolayı her iki düşünür de eğitimin en büyük probleminin kültürsüz bir nesil yetiştirmek olduğunu dile getirmişlerdir. Dile karşı kayıtsız kalınması ve ahlakın bozulması Mehmet Akif'in dikkat çektiği konuların başında gelir: “Şu cemaatin içinden hiç birimiz bilemeyiz ki dünyanın neresinde ne kadar Müslüman var? Sonra o Müslümanların âdeti ahlakı nedir? Hatta lisanı nedir? Yazıklar olsun bize ki biz birimizi tanımak istediğimiz zaman bile Frenklere, Frenk kitaplarına müracaat mecburiyetinde kalıyoruz.” (Ersoy,1328, s. 231-49)

Akif, dile karşı olan lakayt davranılmasının aynı şekilde Müslümanların birbirinden uzaklaşmasına, birbirini tanımamasına neden olduğunu ve Müslümanların ortak paydada birleşmesine engel teşkil ettiğini ifade eder.

Bizler bugün bunun büsbütün aksine olarak yedi gerimizden külliye ayrı külliye bî haber, birbirimize karşı büsbütün yabancı bulunuyoruz. Avrupalılar olmasa dünyanın neresinde ne kadar Müslüman olduğunu da bilemeyeceğiz. Dünyanın başka taraflarını bırakalım. -Konyalı Ankaralıdan acaba hiç haberdar mı? Yahut haberdar olma lüzümünü bir kere olsun duymuş mu? (Ersoy, 2021, s.331)

Akif'e göre cehaletten dolayı Müslümanlar birbirinden uzaklaşmış, birbirini tanımakta güçlük çekmektedir. Bu durum aynı zamanda İslam birliğinin çökmesine neden olmuş. İslam beraberliğinin gerekliliğine vurgu yapar ve Kur'an'a dönülmesini tavsiye eder. Birçok makalesinde, vaazında ve şiirlerinde Kur'an'a dönüşü ayetlerle, tarihi olaylardan verdiği örneklerle açıklar. (Bilgiz, 2010, s. 62-63)

İbn Bâdis de Mehmet Akif gibi Müslümanların en önemli problemlerinden birinin İslam'ın özünden uzaklaşmaları olduğunu düşünür. Ona göre ülkenin, işgal altında olmasının sebebi Müslümanların İslam'a yabancılaşmış olmalarıdır. Yapılması gereken, Müslümanların bunun farkına varması ve Kur'an'ın talimatlarına uymasındır. (Avikeb, 2022, s. 332) İbn Bâdis tembellikten ve ihmalkârlıktan dolayı Avrupalıların Müslüman ülkeleri yağmaladığını dile getirir. (Avikeb, 2022, s. 334) Oysa İslamiyet çalışmayı emrettiği gibi Müslümanların sorumluluk bilincine sahip olması gerektiğini bir ilke olarak belirtir.

Cezayir coğrafyasında olduğu gibi Mehmet Akif'in yetişip büyüdüğü İstanbul'da da tembellik en büyük problemlerden biri olarak belirir. Hayatı boyunca gayretsiz insanlardan uzak duran ve gayret etmenin önemini vurgulayan Akif, tembel insanları tenkit etmiş ve onları uyandırmak için elinden geleni yapmıştır. Toplumu ıslah etmeye çalışırken bireye yönelmiştir çünkü birey onun gözünde toplumun çekirdeğidir. (Macit, 2006, s.32) Bireysel olarak vazifemizi yerine getiremediğimizden Avrupa'nın gerisine düştüğümüzü ifade eden Akif, bireysel fedakârlığın toplumun huzuru ve refahı için elzem olduğunu anlatır. Necm suresi 39. ayetten alıntı yaparak bireysel gayretin önemine dikkat çeker:

“Leyse li'I-insâni illâ mâ seâ” derken Hudâ:

Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha;

Davran artık kârbânın arkasından durma, koş!

Mahvolursun bir dakîkan geçse hattâ böyle boş.

Menzil almışlar da yorgun, belki senden bîmecâl !

Belki yok, elbette öyle! Sen ne etmiştin hayâl? (Ersoy, 2021, s. 358)

“İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.” mealindeki ayeti alıntılıyan Akif'in temel gayesi, insanları sürüklendikleri gaflet ve tembellikten uzaklaştırmaktır. Sürekli İslam'ın özüne dönmekten bahsederken şairin aslında üzerinde durduğu Kur'an'a kulak vermektir. Zira Kur'an'da bireyin huzuru ve refahı için yol gösterici ayetler mevcuttur. Söz konusu ayette de belirtildiği gibi birey ancak kendi çalışmasıyla durumunu değiştirebilir. Kur'an'ın kesin emirlerine rağmen birçok Müslüman gayret etmek yerine tembelliği seçer. Bu da Akif'in onları yaşayan ölümler olarak nitelemesinde etkili olmuştur.

Ey dipdiri meyyit! İki el bir baş içindir

Davransana... Eller de senin baş da senindir (Ersoy, 2021, s. 552)

İbn Bâdis'in mücadelesine dikkat edildiğinde Cezayirli gençleri tembellikten ve ahlaksızlıktan kurtarmaya çalıştığı görülür. Kurduğu cemiyetlerin temel amacı gençleri ıslah etmektir. Onun düşüncesine göre mescitler ve okullara gitmeyenler zamanlarını eğlenceyle geçirmekteler, yapılması gereken bu kişileri mescitlere ve okullara çekmektir. Bu amaç doğrultusunda o da Akif gibi ferde yönelir. Ona göre “Ruhun düzelmesi, erdemli ve ehil bir fert demektir. İnsanın düzelmesi ise toplumun dürüstlüğüdür ve şariat bakımı hepsini insanlığın cevherine önem vermiştir.” (Abdürehman Mahmud, 2009, s. 108) Bireysel eğitimin önemine dikkat çeken İbn Bâdis, Müslümanların yüzyıllardır bu konuyu ihmal ettiğini ifade eder. Tembellik ve gayretsizliği bir bireyin en büyük düşmanları olarak değerlendirir. Öğrencilerine toplum içinde daha nitelikli olabilmeleri için muhakkak bir el sanatı ile uğraşmalarını önerir. (Muna, 2017, s. 99)

Yukarıda kısaca üzerinde durulduğu gibi dil, hem İbn Bâdis'in hem de Akif'in önemle üzerinde durdukları bir mevzudur. İki düşünür de İslam'ın özüne ulaşabilme adına Arap dilinin çok iyi bilinmesi gerektiğini ifade etmişler.

Cezayir'de 8 Mart 1938'de Fransızlar Arapçayı yabancı bir dil olarak kabul eden bir kanun çıkarır. (Fellusi, 2006, s. 39) Bu kanuna şiddetle muhalefet eden İbn Bâdis, *Cemiyetü-l Ulemai-l Müslimin El Cezayiriyin*'e bağlı medreselerinde Arapça eğitimine devam etmiş ve “*İslam diyanetimiz, Arapça dilimiz ve Cezayir bizim vatanımız.*” cümlesini sarf eder. (Muna, 2017, s. 22) Arapçanın doğru düzgün öğretilmesi gerektiğini ifade eden İbn Bâdis, öğrencilerin ancak Arapça vasıtasıyla tarihlerini ve geleneklerini öğrenebileceğini anlatır. Bilhassa Kur'an'ın mesajlarını anlamak adına Arapça eğitimi sürdürülmelidir.

Ana dili Türkçe olmasına karşın Arapçanın önemi üzerinde duran Akif, İslam'a dönüşün Arapça bilmek ile mümkün olacağını ifade eder. Öte yandan yüzyıllardır Arapçadan beslenen Türkçenin doğru anlaşılması için Arapça eğitimini elzem görür. Osmanlı Türkçesini bağımsız bir dil olarak değerlendirmeyen şaire göre bu dil Arapça ve Farsçanın tesiri ile biçimlenmiştir:

Mekteplerimizde lisan derslerinin ne kadar geniş bir mevki işgal ettiğini anlatmak lüzumsuzdur. Bir kere Türkçemiz başlı başına bir dil olmayıp şarkın iki en mühim lisanı olan Arap, Acem lisanlarının muavenetiyle yaşadığından, bir de kim ne isterse desin, müfrit bir tasfiyeye taraftar olanlar ne kadar uğraşırsa uğraşsın, Osmanlılar için bu iki lisandan aldıkları kelimelerin birçoğunu geri vermek ne şimdiki halde, ne de gelecek zamanda kabil olamayacağından; hatta fûnun-ü hazırayı memleketimize getirdikçe vaz'ına mecburiyet görülen istilâhat için yeniden kelimeler, terkipler istikrazında muzdar kalacağımızdan lisan derslerine verilecek ehemmiyet çok görülmemelidir. (Ersoy: 1910, s. 304)

Dilde kelime tasfiyesine karşı çıkan Akif, Türkçenin yoksullaşacağını ve İslam ile münasebetinin zayıflayacağını düşünür. Ona ıslah şarttır fakat Arapça ve Farsçadan uzaklaşmak tehlikelidir.

İbn Bâdis ve Akif, özellikle dil eğitiminde birtakım ıslahatların yapılmasını elzem görmüşler. Özellikle gramer konularının anlatımında yeni yöntemlerin denenmesi gerektiğini dile getirmişler. Akif, klasik metotlarla eğitimin, terakkinin önünde engel teşkil ettiğini ifade ederek reformcu bir tavır sergilemiştir.

3. 2. Cahillik

Eğitimin evrensel amaçlarından biri insanların bilgi düzeyini yükselterek cehaletten kurtulmalarını sağlamaktır. Bu evrensel amaç, İslamî bir değer olarak da kabul edildiği gibi gerek Kur'an'da gerek hadislerde cehaletin kötülüğüne, ilmin erdemine yönelik birçok şey zikredilmiştir. Zümer suresinin dokuzuncu ayetinde “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” şeklinde buyurur. İlim ve âlimlere verilen ehemmiyet yüzyıllarca İslam âleminin birçok konuda ilerlemesini sağlamıştır. Fakat zaman içerisinde ilimden uzaklaşılması ve âlimlere olan güvenin sarsılması toplumun derin bir cehalete sürüklenmesine neden olmuştur.

Müslüman ülkelerde XIX. ve XX. yüzyılda yaşayan birçok düşünürün üzerinde durduğu temel mesellerden biri toplumun sürüklendiği cehaletin üstesinden gelmek olmuştur. Halkın eğitim yoluyla cehaleti atlatılabileceği söz konusu düşünürlerin birleştikleri ortak noktalardan biridir.

Batılı sömürgeciler, İslam coğrafyasında halkın cahil olmasından oldukça faydalanarak politikalarını rahat bir şekilde hayata geçirmişlerdir.

Öte yandan sömürgeciler İslam dünyasında cehaleti yaymak için birçok faaliyette bulunur. Bunlar arasında yerli dilleri yasaklamak, yerel kültürleri bastırmak ve mahalli eğitim sistemini çökertmek en başta gelir. Ayrıca sömürgeciler, yerel halkı kendi kültürlerinden uzaklaştırmak ve kimliklerini kaybetmeleri için ecnebi kültürleri, dilleri ve adetleri teşvik ederler. (El Marzuki, 1982, s.131)

Akif ile İbn Bâdis'in eserlerine ve mücadelelerine bakıldığında cehaletin ortadan kaldırılmasına karşı önemli fikirler ileri sürüldüğü görülür. İlim ve teknikte geri kalma, Müslümanlar arasındaki tefrika, İslam coğrafyasının sömürgeleştirilmesi gibi konuların cehaletle ilişkili olduğunu dile getiren her iki düşünür de eğitimin halktaki cehaleti ortadan kaldırması gerektiğini ifade etmiştir.

Akif'in yaşamına ve eserlerine bakıldığında en büyük mücadeleyi cehalete karşı verdiği hemen fark edilir. Ona göre ilimden uzaklaşmanın sonucunda İslam âlemi büyük felaketlere sürüklenmiştir. Balkan Savaşı sırasında yazdığı ve epigraf olarak “*Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?*” ayetini aldığı *Olmaz ya... Tabii...* şiirinde cehaletten bahseder:

Olmaz ya... Tabii... Biri insan biri hayvan:

Öyleyse cehalet denilen yüz karasından

Kurtulmaya azmetmeli, baştanbaşa millet...

...Eyvah! Bu zilletlere sensin yine illet

Ey derd-i cehalet, sana düşmekle bu millet

Bir hale getirdin ki ne din kaldı ne namus... (Ersoy, 2021, s. 556)

Akif'e göre başımıza gelen büyük felaketlerin en büyük müsebbibi cehalettir, derhal ondan kurtulmamız gerekir. Cehaletten dolayı dinin ve namusun ortadan kalktığını belirten şair, kişinin kendi gayreti ile cehaletten kurtulabileceğine inanır. Ona göre cahillik halkın dinin esaslarından uzaklaşmasıdır, dinin kaide ve kurallarına uygun bir biçimde yaşamamasıdır. Toplumun refaha ve huzura kavuşabilmesi için cehaletin yok edilmesi elzemdir. Şair, halkı cehalet karşısında uyanmaya davet eder:

Ey millet uyan! Cehline kurban gidiyorsun!

İslam'ı da batsın, diye tutmuş ye diyorsun!

Allah'tan utan! bari bırak dini elinden...

Girleş gibi topraklara kendin, gireceksen! (Ersoy, 2021, s. 557)

Dinin doğru şekilde anlaşılması ve düzgün bir eğitim, Akif'e göre cehaletten kurtulmanın en kısa yoludur. Eğitimin maksadı sadece bilgi ile donanmak değildir, erdemli ve ahlaklı insanlar yetiştirmektir. Medrese sayesinde birey hem cehaletten kurtulur hem de erdemli davranışlar öğrenir. Müslüman âlemini oluşturan kavimlerin ilimden yoksun olmalarını ve cehaletlerini eleştirir:

Sürüklüyor ki: Bakın nerden eyliyor nebean.

Felaketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;

Bu derde çâre bulunmaz -ne olsa- mektepsiz.

Ne Kürd elifbeyi sökmüş, ne Türk okur, ne Arab;

Ne Çerkes'in, ne Lâbakın, elinde kitab!

Hülâsa, milletin efradı bilgidен mahrûm.

Unutmayın şunu lâkin: "Zaman: Zaman-ı ulûm!" (Ersoy, 2021, s. 622)

Kitaptan, okumaktan, mektepten uzak kalan bir ümmetin durumunu bir felaket senaryosu olarak değerlendiren şaire göre mahalle mektebinden başlayarak toplumda eğitimi yerleştirmemiz gerekir. Cehalet karşısında mektebi, çözüm önerisi olarak gösterir.

Kimse evladını cahil komak ister mi ayol?

Bize lazım iki şey var: biri mektep, biri yol! (Ersoy, 2021, s. 529)

Cehaletin ortadan kaldırılması ve yeni nesillerin yetiştirilmesinde öğretmenler büyük bir rol oynar. Nitekim Akif'e göre eşitlik, dürüstlük, saygı ve muhabbet gibi ahlaki değerlerin öğretilmesinde bulunması gerekir. Öğretmenin misyonunu şöyle özerler:

Muallim ordusu derken çekirge orduları,

Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı!

Muallimiml diyen olmak gerektir imanlı;

Edepli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı.

Bu dördü olmadan olmaz: Vazife, çünkü büyük

Evet, ulûmunu asrın şebaba öğretelim;

Mukaddesata, fakat çokça ihtiram edelim (Ersoy, 2021, s. 622)

Akif, eğitimin gelişmesi adına taklitçilikten uzak durulmasını, milli ve dini temellere dayanan bir anlayışın benimsenmesi gerektiğini ifade eder. Eğitimin ailede başladığını bilen şaire göre anne ve baba evladını her şeyden önce terbiyeli yetiştirmelidir. Cehaletin ortadan kalkması için aileden başlayarak eğitime odaklanmak gerekir:

Bu cehalet yürümez; asra bakın: asr-ı ulum!

Başlasın terbiyeniz, ailelerde, oğlum (Ersoy, 2021, s. 453)

İbn Bâdis'in cehalet hakkındaki düşünceleri ile Mehmet Akif'in düşünceleri arasında paralellikler mevcuttur. Yaşadığı dönemde Cezayir toplumunun karşı karşıya kaldığı en büyük problemlerden biri cehalettir. Cahilliğin bireysel ve toplumsal gelişimi engellediğini ifade eder. Akif gibi doğrudan cehalet hakkında konuşmasa bile bütün yaşamı boyunca toplumda cehaletin son bulması için mücadele eder. (Muna, 2017, s. 23) İslam coğrafyasının geri kalmasında cehaletin büyük bir etkisinin olduğunu tespit eden İbn Bâdis, "Bir milletin tamamen çöküşü, ilmin gidişinde ve cehaletin yükseldiği, yayıldığı zaman gerçekleşir." sözünü sarf eder. Ayrıca bilgiyi şöyle tarif eder: "Bilgi, hayattaki takip edilen tek imamdır... Bu nedenle ilimsiz bir hayat yoktur." (Şabika, 2017, s. 28)

Cehaletten kurtulmanın temel yolunun eğitim olduğunu düşünen İbn Bâdis'e göre İslam toplumunun hem dini hem dünyevi bilgilerin doğru şekilde öğretildiği, araştırıldığı bir eğitim sistemine ihtiyaç duyar. (Muna, 2017, s. 23) Bu konu hakkında düşüncelerini şöyle açıklar:

İlim, öğrenmekle elde edilir. Bilginin sahibi, bilen biri olmadıkça bir âlim olamaz. Allah Teâla tarafından bir önder, öğretmen olarak gönderilen Hz. Muhammed, aynı zamanda bir öğrenciymiş. Allah, ona Cibril vasıtasıyla bilgi yollamış ve böylece eğitilmiş olmuştur... Ardından Hz. Muhammed, insanların tamamına öğretmenlik yapmıştır. (Saad, 2018, s. 31)

Cezayir'de oluşturulan sömürü düzenini değiştirmeyi hedefleyen İbn Bâdis, İslam'ın ruhuna sadık kalıp Arap kültüründen kopmadan gençleri cehaletten korumaya çalışır. Bu hedef doğrultusunda Kur'an ve Sünnet'in esaslarını gençlere öğretmeyi temel ilke edinir. (Ez-zubir, 2011, s. 111) Mücadelesi boyunca Fransızların baskısı ile karşı karşıya kaldığı gibi cehalet ile de yüzleşen İbn Bâdis ders verdiği

medreselerde reformcu bir duruş sergilemiştir. Kur'an'ın sadece hıfz edildiği bir ortamda toplumun ilim seviyesinin yükselmeyeceğini ve dolayısıyla Cezayir'in bağımsızlığına kavuşamayacağını fark etmiştir. *Cemiyet-ü El Ulemai El Müslimin El Cezayiriyin* faaliyetleri neticesinde yüz elli okulun açılmasına öncülük etmiştir. (Lahdar, 2010, s.235) söz konusu cemiyetin faaliyetleri neticesinde Arapça eğitimi yaygınlaştırılmış, Fransızların eğitim üzerindeki baskısı bir nebze de olsa azaltılmış ve gençlerin İslam kültürü ile yetişmeleri sağlanmıştır. (Talbi, 2014, s. 231) İbn Bâdis sömürgeciye karşı önce silahla değil zihinleri ilimle donatarak mücadele verilmesi gerektiğini belirtmiştir. O da Akif gibi cehaletin üstesinden gelinmesinde ailenin bilhassa annenin büyük bir rolünün olduğunu ifade etmiştir: “Ev, ilkokul sayılır ve erkeklerin öğrenim aldığı orijinal fabrikadır. Anne, dini ve ahlaki değerleri korumanın temelidir ve erkeklerimizdeki zayıflık, annelerin cahilliği ve dindarlığın eksikliği sebebiyle evlerde İslami eğitimin yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır.” (Muna, 2017, s. 25)

3. 3. Batı Eğitim Sistemi ve Batılı Medeniyeti

Osmanlı Devleti'nin parçalanmaya başladığı XIX. yüzyılda Batı ile olan yakın temaslar neticesinde Batı eğitimi, birçok münevver tarafından önerilmiştir. Nitekim II. Mahmut, Abdülmecit, Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinde Batı tarzı eğitim veren okullar açılmış ve bu okullarda yetişen kişiler devletin ve toplumun dönüşümüne önemli katkılarda bulunmuştur. Önce askeri amaçlar için Batı eğitim sistemini kabul eden yöneticiler zaman ile devletin bütün yapısını değiştirecek eğitim felsefesini benimserler.

Avrupa'daki eğitim kurumları örnek alınarak kurulan eğitim müesseselerinde yetişen kişiler ile geleneksel eğitim terbiyesiyle yetişenler arasında zaman içerisinde düşünce bağlamında çatışmalar yaşanır. Toplumda bir yandan Batılı bir dünya görüşü ile İslami ilkeleri savunanlar arasında ortaya çıkan çekişme toplumun her katmanında eski-yeni mücadelesinin yaşanmasına yol açmıştır. (Özbalcı, 1987, s. 194)

İstanbul'da eğitim gören Mehmet Akif, ilk önce geleneksel bir eğitim anlayışıyla daha sonra Batılı tarzda eğitim veren kurumlarda ders görerek yetişmiştir. Buna mukabil İbn Bâdis geleneksel bir eğitim anlayışı içinde yetişmiştir. Fakat eğitim alırken etkilendiği kişiler, tutucu kişiler değildir, bilakis reformcu ve kimi Batılı değerlerden faydalanması gerektiğini belirten münevverlerdir.

Akif, Batı'nın eğitim anlayışını takdir etmekle birlikte ona temkinli yaklaşmayı ihmal etmez. Fakat Batıların eğitimde ilerlemelerine rağmen sömürgeci vazgeçemediklerini, maddiyata olan düşkünlüklerinin ve insaniyetten uzak kalmalarının unutulmaması gerektiğini ifade eder: “Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetteki, sanayideki terakkileri inkâr olunur şey değildir. Ancak insaniyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini kendilerinin maddiyattaki bu terakkileri ile ölçmek katiyen doğru değildir. Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı. Fakat kendilerine asla inanmamalı, kapılmamalıdır.” (2011, s. 243) İnsani değerleri aşılardan uzak olan bir eğitim anlayışını sakat olarak değerlendiren Akif, Batı eğitim sistemini bütünüyle reddetmez, ondan faydalanılması gerektiğini belirtir. Fakat bu eğitim sisteminin birtakım terakkilere ön ayak olmasına rağmen ahlaktan ve insaniyetten uzak olduğunu anlatır.

Akif, Batı'nın eğitim sayesinde ilerlediğinin farkındadır lakin bizim Batı'dan faydalanmak yerine daha çok zararlı olan yönlerinden etkilendiğimizi bilir. Oysa Batı'nın sanatı, ilmi ve sanayisinden faydalanmak gerekir. Bu durumu şöyle açıklar:

Fransız'ın nesi var? Fuhşu bir de ilhâdı;

Kapıştı bunları yirminci asrın evlâdı!

Ya Almanın nesi var? Zevki okşayan birası;

Unuttu ayrı ma'tûhe döndü kahrolası!

Heriflerin, hani dünya kadar bedâyi'i var:

Ulûmu var, edebiyatı var, sanâyii var.

Giden birer avuç olsun getirse memlekete;

Döner muhitimiz elbet muhit-i marifete. (Ersoy, 2021, s. 630)

Akif, Batı'nın bütünüyle taklit edilmesine karşı gelir ve bunun büyük zararlarının olacağını düşünür fakat Batı'dan olumlu yönden yararlanılması gerektiğini de hatırlatır. Batı'dan doğru bir şekilde faydalanan Japonya'yı örnek gösterir. Japonya'nın kendi kültürü ile çelişen ve sadece moda haline gelmiş şeyleri almadığını ifade eder:

“Garb’ın eşyası, eğer kıymeti hâizse yürür

Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür” (Ersoy, 2021, s. 507)

Bu bağlamda Akif’in, Batı eğitim sistemini geleneksel eğitim sistemi ile birleştirme niyetinde olduğunu belirtmek gerekir. Batı'nın ilim ve sanatının alınması ve çalışarak daha ileri gidilmesinin elzem olduğunu anlatır. Akif, yaşadığı dönemde dini değerlerin eğitimden atılarak laik bir eğitim sisteminin inşa edilmesine karşı gelmiştir. Ayrıca toplumdaki cehaleti İslam dini ile ilişkilendirenlerle ciddi tartışmalara girmiş ve medeniyetin sadece Batı'da olduğunu zannedenleri eleştirmiştir. Ona göre Batı hayranı birçok kişi Batı'nın güzelliklerine değil çirkinliğine ve adiliğine kıymet vermektedir. Gençlere şöyle bir tavsiyede bulunur:

“Sâde Garb’ın, yalnız ilmîne dönsün yüzünüz.

O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;

Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.

Fen diyarında sızan nâ-mütenâhî pınarı,

Hem için, hem getirin yurda o nâfi suları” (Ersoy, 2021, s. 724)

İlmin, sanatın ve edebiyatın milliyetinin olmayacağını ve gençlerin bunlardan faydalanmasının gerekliliğinden bahseden Akif gibi İbn Bâdîs de İslam coğrafyasında eğitimin Batı'dan beslenmesinde sakınca görmez. Hem bireysel hem toplumsal terakki için çağın gereklerine göre yaşamayı bilmenin öneminden söz eder: “Eğer hayatta kalmak istersen, içinde bulunduğun zamanının, çağın adamı ol. Çağa uygun olarak yaşamayı sağlayacak sebepleri, ilişki ile iletişim yöntemlerini benimse. Fikrinde, işinde, ticaretinde, sanatında, tarımında, medeniyetinde ve ilerlemen için çağdaş ol.” (Merğit, 2020, s.142) İbn Bâdîs, Batı medeniyetini doğru anlayabilme adına öğrencilerini Fransızca öğrenmeye teşvik etmiştir. Batı medeniyetinden öğrenilenler ile kendi kültürlerinin değerlerini kaynaştıran kişilerin büyük hizmetler edeceğine inanır: “Fransızca’yı öğrenen gençlerimiz, milletlerine hizmet etmek için yeteneklerine dikkat etmeli ve geçmişlerindeki şanlı mirası geleceklerini inşa etmek için kullanmalıdır. Bu şekilde, kendi medeniyetlerinin güzelliklerini günümüz medeniyetinden aldıklarıyla birleştirebilirler.” (Merğit, 2020, s. 143)

İbn Bâdîs de Akif gibi gençlerin öğrenme meraklısı olmasını ister. Bu bağlamda Batı'nın tanınması ve birçok açıdan takip edilmesinin büyük faydalarının olduğuna inanır. Bunun için Batı dillerinin öğrenilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Öğrencilerine yabancı bir dilde yazılmış olan eserlerdeki bilgileri almalarını ve onları işleyerek milletin yararına kullanmalarını söylemiştir.(Evimer, 2023)

Akif ve İbn Bâdîs, gençlerin eğitiminde Batı medeniyetinin göz ardı edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Bu konuda özellikle pragmatist bir anlayışla hareket ederek Batı'nın ilim ve sanatından ilham alınmasını telkin etmişlerdir.

3. 4. Kalkınma, Gelişme için Eğitimin Önemi

Eğitimin temel amaçlarından biri de ülkenin kalkınmasına ve gelişmesine zemin hazırlamaktır. Bir yandan bireylerin fiziksel, zihinsel, toplumsal ve ruhsal gelişimine katkı sağlayan eğitim öbür yandan bir bütün olarak toplumun çağın gerekleri doğrultusunda terakki etmesine yardımcı olur. Bu bağlamda eğitimin sosyal ve siyasal amaçlarının temelinde kalkınma ve ilerleme olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Mehmet Akif ile İbn Bâdîs'in eğitim hakkındaki düşüncelerine dikkat edildiğinde toplumun kalkınmasına ve gelişmesine hizmet eden bir tasavvurun ortaya konulduğu görülür. Bu doğrultuda her iki düşünürün de benzer reçeteler sunduğu fark edilir.

Akif'in en önemli yönlerinden biri farklı ilimlerden beslenerek eğitimde terakki gitmesidir. Cemiyetin ikbalı adına hem terbiye hem irfan hem talim noktalarına dikkat çekerek eğitimin önemini vurgulamıştır.

Bireylerin kaba bir taklit ile eğitilmelerinin toplumda var olan cehaleti ortadan kaldırmayacağı gibi sosyal dejenerasyona yol açacağını ifade etmiştir. Geçmişte büyük medeniyetler inşa eden milletin son üç asırda geri düşmesinin cehaletten kaynaklandığını belirtir. Milletin çağın ilminden habersiz olması gerilemesine neden olduğunu anlatır:

Bizler edvâr-ı faziletleri cidden parlak,

Bir büyük milletin evladız, oğlum, ancak;

O fazilet, son üç asrın yürüyen ilmiyle,

Birleşip gitmedi, battıkça millet cehle. (Ersoy, 2023, s. 805)

İlerlemek ve cehaletten kurtulmak için ilimle tekrar birleşmesi gerekir. İlimle birleşmek ise ancak eğitim ile olur. Akif'in eğitimden anladığı en önemli şey insanın bilgi düzeyini arttırarak erdemli bireylerin yetiştirilmesidir. Bu bağlamda maarifin önemine dikkat çeker:

Maarif maarif... Bizim için başka çare yok: eğer yaşamak istersek her şeyden evvel maarife sarılmamız. Dünya da maarifle din de maarifle. Hepsisi, her şey maarifle kaaim. Bizim dinin cehalete tahammülü yok. Cahiller eline geçince mahvolur. Kur'an'da, Hadis-i Peygamber'i de namütenahi hakayık var. Onlar nasıl meydana çıkar? İlimle irfanla. (Ersoy, 1328, s. 391)

Akif, dindeki hakikatlerin bile ancak eğitim yoluyla öğrenilebileceğini anlatarak Müslüman için eğitimin farz olduğunu belirtir. Safahat'ta karakterize edilen Asım'ın kişiliği üzerinden gençlerin nasıl yetişmesi gerektiğini ortaya koyar. Asım karakteri dinî değerlerine bağlı, tarihini bilen öte yandan ilerleme ve kalkınma adına Batı'nın ilminden yararlanan biridir. Asım'daki adalet duygusu, ahlakî değerler, millî bilinç ve vatanseverlik gençlere örnek teşkil eder.

Akif'e göre bütün gençler bir meslekte ustalaşmalı ve kendinden önceki nesilleri aşma gayreti içinde olmalıdırlar. Çünkü kalkınma ve ilerleme ancak önceki nesillerin yaptıklarını aşmak ile gerçekleşir. Erdem ve ilim olmadan millî refaha ulaşamayacağını düşünen şaire göre marifet ve fazilet milletin ikbali için gereklidir:

Çünkü Milletlerin ikbâli için evlâdını

Marifet, bir de fazilet... iki kudret lâzım

Marifet ilkin ahaliye saadet verecek

Bütün esbabı taşır; sonra fazilet gelerek

O birikmiş duran esbabı alır, memleketin

Hayr-ı i'lâsına tahsis ile sarf etmek için

Marifet kudreti olmazsa bir ümmetle eğer

Tek fazilette teâli edemez, za'fa düşer.

İptidailiğe mahsus olan âvâre sükûn

Çöker âsâbına. Artık o da bundan memnun!

Marifet, farz edelim, var da fazilet mefkûd

Bir felâket ki cemâatlar için, nâ-mahdut!

Şimdi Âsim, bana müfid de, ne istersen de!

Marifetten de cûdâ, şark, faziletten de (Ersoy, 2021, s. 806)

Marifetin her şeyden önce halka mutluluk getireceğine inanan Akif'e göre marifetten sonra fazilet gelecektir. Doğu'nun (İslam coğrafyasının) marifetten uzak kaldığı için faziletten de uzak kalmıştır.

İbn Bâdis de ilerleme ve kalkınma için eğitimin büyük bir işlevinin olduğunu ifade eder. Onun yaşadığı dönemde Cezayir'de eğitim Fransızların baskısı altında idi. Fransız okulları sömürge politikalarına göre eğitim verdikleri için burada yetişenler, Batı'nın değerlerini öğrenseler bile İslam'dan uzaklaşmaktaydılar. Eğitim sürecinde yaşanan ırkçılık ve Cezayirliilerin eğitime ulaşmada yaşadıkları

güçlükler, halkın ilerleme ve kalkınma ülküsünden uzak kalmalarına neden olmaktadır. Ayrıca 8 Mart 1938'de Arapçanın yabancı dil statüsüne alınması Cezayirlilerin kendi kültürleriyle olan bağımlı ortadan kaldırır. İbn Bâdis, Akif gibi her şeyden önce milletin kendi değerlerinin farkına varması gerektiğini biliyordu. Bu yüzden kalkınmanın millî bir çerçevede gerçekleşmesi için Arapça eğitimin yaygınlaştırılmasına hizmet eder.

İbn Bâdis, eğitimin Cezayir halkının kalkınması ve ilerlemesinde hayati bir rol oynadığını biliyordu. Ona göre “Bilgi hayattaki takip edilen tek imamdır, bu nedenle ilimsiz bir hayat yoktur.” (Muna, 2017, s. 23) Bilgisizlikten kurtulmanın esas yolunun eğitim olduğunu düşünen İbn Bâdis'e göre İslam dini ile dünyevî ilimlerin doğru şekilde öğretildiği bir eğitim sistemine ihtiyaç vardır. Özgürlük gibi ilerlemenin de anahtarı eğitimidir. “Bir milletin tamamen çöküşü, ilmin gidişinde ve cehaletin yükseldiği, yayıldığı zaman gerçekleşir.” (Muna, 2017, s. 23) Bu sebeple, İbn Bâdis, Cezayir'deki eğitim sisteminin geliştirilmesi, kalitesinin artırılması ve mümkün olan en fazla genç nesile erişimin sağlanması gerektiğine odaklanmaktadır.

İbn Bâdis, kalkınma ve ilerlemenin ilim ve teknikten bağımsız gerçekleşmeyeceğini bildiği için her zaman çağın dikkatle takip edilmesi gerektiğini ifade eder: “Eğer hayatta kalmak istersen, içinde bulunduğun zamanının, çağın adamı ol. Çağa uygun olarak yaşamayı sağlayacak sebepleri, ilişki ile iletişim yöntemlerini benimse. Fikrinde, işinde, ticaretinde, sanatında, tarımında, medeniyetinde ve ilerlemen için çağdaş ol.” (Zerman, 1996, s. 132) İbn Bâdis gençlerin kapasitelerinin artırılmasının ancak eğitimle mümkün olduğunu ifade eder ve ekonomik ilerlemenin yeniliklerle sağlanabileceğini belirtir.

Sonuç

Birbirinden oldukça uzak yerlerde doğup büyüyen Mehmet Akif ile İbn Bâdis toplumsal kurumların iflas ettiği, cehaletin kol gezdiği, bilim ve teknikte geri kaldığı, toprakların sömürgeciler tarafından işgal edildiği bir dönemde yaşamışlardır. Çağın bütün ıstıraplarını derinden hisseden bu iki münevverin mücadelesine bakıldığında eğitim meselesinin önemli bir yer tuttuğu hemen fark edilir. Akif ve İbn Bâdis İslam coğrafyasının yaşadığı sıkıntılara yönelik çözüm önerileri sunarken eğitim meselesi üzerinde sıkça durur. Her iki düşünür de eğitimin önemine vurgu yaparak toplumun öncelikle eğitilerek cehaletten kurtulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Onlara göre toplumdaki derin cehalet fakirliğin, çatışmaların ve sömürünün temel nedenidir. Bundan dolayı eğitimin her şeyden önce bireyi aydınlatması gerekir. Fakat eğitim bireyi aydınlatıp hayata hazırlarken öbür yandan onun faziletli olmasına hizmet etmelidir. Bu bağlamda İslami değerlerden (Kur'an ve Sünnet) olabildiğince faydalanması gerekir. Batı'nın ilim ve tekniğinden faydalanmasının elzem olduğunu belirten Akif ile İbn Bâdis, İslam'ın özünden uzaklaşılmasını tembihlemişlerdir. İlim ve tekniği Müslümanların en önemli eksikliği olarak değerlendirdikleri için bu konu hakkında sürekli uyarılarda bulunmuşlardır.

Kaynakça

- Amamra, T. R. (2001). *Şeyh Abdülhamit ibn Badis raid el islah el İslami ve etterbiye fi el Cezayir*. El müessese el vataniyye li el it-tisal, en-neşr ve el işhar.
- Aavarib Lahdar, B. E. A. (2010). Nazart terbeviyye fi el menhec el islahi el badisi. *Mecellet-ü El Ulum El İnsaniyye ve El İctimaiyye*, (1), 228-236. <https://www.asjp.cerist.dz/en/downArticle/119/1/1/5079>
- Avikeb, F. (2022). El cuhud-u et-terbeviyye li abdülhamit ibn badis – el menhec ve el hasayis. *Mecellet Ravafid Li Dirasat-ü ve El Abhas-ü El İlmiyye Fi El Ulum El İctimaiyye ve El İnsaniyye* 06/ Özel Sayı. 331- 346. <https://www.asjp.cerist.dz/en/downArticle/539/6/1/185190>
- Bilgiz, M. (2010). Mehmet Akif ve milli birliğin korunması. D. M. Doğan (Ed.) *Vefatının 73. yılında Mehmet Akif Ersoy Bilgi Şöleni 4: Mehmet Akif Edebiyat ve Düşünce* (1.Baskı, s.150-198) içinde. Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Busefsaf, A. (2009). *El fikr el hadis ve el muasir Muhammed Abduh ve Abdülhamit ibn Bâdis*. Dar-ü Medad University Press.

- Cevdet Paşa (1967). *Tezâkir*. (C.Baysun, haz.) (2.Basım), Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çetinkaya, F. (2019). Abdurrahim Karakoç'un şiirinde ideal gençlik tipi. *Edebi Eleştiri Dergisi*. 3 (II), 158-167 <https://doi.org/10.31465/eeder.621154>.
- Düzdağ, M. E. (2013). *Mehmed Akif Ersoy*. (1. Basım). Melisa Matbaacılık.
- Edip, E. (2010). *Mehmet Akif, hayatı, eserleri ve yetmiş muharririn yazıları*. (1. Basım). Beyan Yayınları.
- El Cabiri, M. E. (1983). *Annaşat el ilmi li talebe el Cezayiriyin bi Tunus (1900-1962)*. Eddar El Arabiyye Li Alkitab.
- Ersoy, M. A. (31 Kânûn-ı sâni 1328), Hutbe ve mev'iza - ikinci mev'iza". *Sebîlü'r-reşâd.*, 9-2 (231-49).
- Ersoy, M. Â. (Cemazeyilahir 1328/Temmuz 1910). Hasbihâl. *Sırât-ı Müstakîm* 4/96, 304-305.
- Ersoy, M. Â. (2011). *Düzyazılar: makaleler, tefsirler, vaazlar*. (A.Vahap Akbaş, haz.). Beyan Yayınları.
- Ersoy, M. Â. (2021). *Safahat*. (1. Basım). TBMM Yayınları.
- Ez-zubir B. R. (2011). *El İmam Abdülhamit ibn Badis raid-u an-nahda el ilmiyye ve el fikriyye 1889-1940*. Dar-ü El Huda.
- Fellusi, M. (2006). *El İmam Abdülhamit ibn Badis lamaht min hayatih-i ve aamal-ü-hü ve cevanib min fikri-hi ve cihadi-hi*. Dar-ü Kurtuba.
- Hamze El Marzuki, E. (1982). *En-nazariyye et-terbeviyye el islamiyye ve mefhum-u el fikir et-terbevi El garb-i*. cedde el memleket-ü el arabiiyye es-Su-udiiyye. Tühame Yayınevi.
- Kahraman, Â. (2021). Mehmet Akif: altmış üç yıllık bir ömür. B. Koç ve O. Yılmaz (Ed.). *Kurşunla Bağlı Yalçın Bir Taş Mehmet Akif Ersoy*. (1. Basım, s.13-25) içinde. Yılmaz Basım.
- Kılıçoğlu, O. (2011). *Mehmet Akif Ersoy'un dini-sosyal ıslahçılığı*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi
- Macit, M. (2006). *Mehmet Akif Ersoy'un geleneksel dini anlayışı eleştirisi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Ankara Üniversitesi
- Mahmud, A. (2009). *Kitab-ü et-tefsir Abdülhamit ibn Badis bir açıklama*. Dar-ü Er-reşid.
- Merğit, M. (2020). Felsefe et-talim inda el imam el müceddid Abdülhamit ibn Badis. *El Mecellet-ü Et-tarihiyye El-Cezairiyye*, s.136-149. <https://www.asjp.cerist.dz/en/downArticle/664/4/1/125119>
- Muna, M. E. (2017). *Menhej el İmam Abdülhamit ibn Badis fi etterbiye ve ettalim*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Şehit Hamme Lahder Üniversitesi
- Mutabbakânî, M. S. (1999). İbn Bâdis. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.19). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Namık Kemal (27 Teşrin-i sâni 1288). Efkâr-ı Cedide. *Hadika*. Nu.14.
- Özbalcı, M. (1987). Batılılaşma gayretlerimiz ve Mehmet Akif Ersoy. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 190-221. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuefd/issue/20253/215151>
- Saad, L. (2018). Vasail-ü el islah inda el imam abdülhamit ibn badis min hilal-ü abraz telamizat cemiiyyet-ü el ulema-i el muslimin el Cezayiriyin. *Mecellet Herodot Li-El Ulum-i El İnsaniyye ve El İctima-iyye*, (18), 27-35. <https://www.asjp.cerist.dz/en/downArticle/686/2/1/126335>
- Sati-i El Hasri, S. (2021). *Ara'ı ve ahadis fi el ilim ve el ahlak ve es-sakafa*. Müesseset El Hindavi.
- Şabika, N. (2017). *Hasayis menhec Abdülhamit ibn Badis fi ed-daava ve el islah*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Muhammed Budyaf Üniversitesi
- Talbi, A. (2014). *El İmam Abdülhamit ibn Badis hayatuh-u ve asaruh-u*. Dar-ü İbn Hazım.

- Uslu, E. M. (2015). Mehmet Akif Ersoy'un Safahat adlı eserinde eğitim olgusu. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
- Zerman, M. (1996). *El usus en-nazariyye li menheci et-eğyir-i inda muhammed el beşir el ibrahimi*. El Emir Abdulkadir Üniversitesi. Dava ve Usul-u Din Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

- Evimer, M. (2023). Zikrayat la tunsa ma'a el Basayır. Erişim Tarihi. 06. 05. 2023. <https://binbadis.net/archives/100000>

Sonnotlar

¹ Türk şiirinde idealize edilen gençlik imgesinin en güçlü karakterlerinden biri Mehmet Akif Ersoy'un Asım'ıdır. Asım, şairin düşünce dünya için adeta bir simge haline gelmiş ve İslamcı şairler tarafından ideal gençliğin örnek modeli olarak kabul edilmiştir. (Çetinkaya, 2019, s.159)

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Öğr. Üyesi Enser YILMAZ

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayınlamış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.